

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
Марусинець Мар'яни Михайлівни про дисертацію
Балакіревої Вікторії Анатоліївни «Теорія і практика підготовки майбутніх
учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі
початкової школи», що подана на здобуття наукового ступеня доктора
педагогічних наук за спеціальністю
13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

З метою здійснення експертизи на дисертацію Балакіревої Вікторії Анатоліївни нами було проаналізовано її зміст, а також автореферат й основні наукові праці. Узагальнені результати викладено у наступних положеннях.

Актуальність теми. Проблема, що перебуває в полі дослідницької уваги Вікторії Анатоліївни належить до актуальних у контексті професійної підготовки фахівців початкової освіти на всіх рівнях. Йдеться про контекст освітніх змін, зумовлених прийняттям Державного стандарту початкової освіти, та віднайденням найбільш оптимальних технологій, за яких підготовка фахівців набуватиме якіснішого змісту і задовольнятиме потреби суспільства та вимоги роботодавців. У цьому сенсі дисертаційні матеріали будуть корисними для розроблення концептуальних засад розвитку та удосконалення системи педагогічної освіти, спрямованої на оновлення законодавчо-нормативної бази, змісту педагогічної підготовки, нових орієнтирів науково-методичного супроводу, моделювання освітнього процесу закладів початкової освіти з організації трудового навчання учнів, залученні вчителів до творчого пошуку роботи з дітьми та їхніми батьками, з орієнтуванням на те, що успіхи кожної дитини залежать від розкриття у неї творчого потенціалу.

Отже, доцільність вибору теми дослідження та її актуальність підтверджує й той факт, що вона виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогічних технологій початкової освіти «Контекстний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи» (№ 0119U002019), що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тему дисертації затверджено вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 10 від 28.04.2016 р.) та Міжвідомчою радою з координації досліджень у галузі психолого-педагогічних наук при НАПН України (протокол № 7 від 29.11.2016 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Оцінюючи роботу за параметрами новизни, зазначимо, що авторкою вперше розроблено й обґрунтовано теоретико-методологічні концепти професійної підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи, що охоплює методологічні підходи (особистісно-діяльнісний, системний, контекстний, технологічний) та систему методологічних і педагогічних принципів навчання; обґрунтовано компонентну структуру феномена «підготовленість майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи» з урахуванням мотиваційно-ціннісного, когнітивно-пізнавального, діяльнісно-творчого, рефлексійно-оцінного компонент з відповідними критеріями та показниками; схарактеризовано рівневу диференціацію підготовленості майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи; визначено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи; розроблено модель підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи: цільовий блок моделі передбачає єдність мети та завдань, комплексне вирішення яких забезпечить процес підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому середовищі початкової школи; змістовий – презентує інтерактивні технології підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації трудового навчання учнів; результативний – студіює результативність та якість підготовленості майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Наукознавчі складники дослідницького корпусу, з нашого погляду, визначені чітко і грамотно. Наголошено на обґрунтованості методологічних орієнтирів та їх концептів, зумовлених реформуванням і модернізацією системи початкової освіти України в парадигмі Концепції Нової української школи та підвищення вимог до якості початкової освіти; оновленням і модернізацією вищої педагогічної освіти, особливо в частині підготовки майбутніх учителів до організації продуктивних видів діяльності, зокрема і трудового навчання учнів початкової школи, особистісно зорієнтованою методикою підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації трудового навчання молодших школярів на засадах інноваційних форм і методів навчання.

Зміст заявленої теми дослідження викладено у вступі, чотирьох

розділах, висновках до них, загальних висновках, списку використаних джерел, додатках. Зміст розділів і підрозділів корелює із назвами структурних компонентів роботи та їх складниками, які взаємоузгоджені між собою.

Повний обсяг роботи подано на 519 сторінках, із яких 384 сторінки становить основний текст, візуалізований 37 таблицями, 10 рисунками, 23 додатками, вміщеними на 84 сторінках, які доповнюють й увиразнюють уявлення про достовірність проведеного авторкою наукового пошуку.

Прокоментуємо їх у параметрах структури отриманих результатів дослідницьких устремлінь автора.

У першому розділі *«Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи»* проаналізовано стан розроблення проблеми в науковій літературі, виокремлено методологічні підходи до підготовки фахівців, викладено концептуальні положення.

Беручи за увагу аналіз різних учень щодо сутнісних параметрів поняття «праця», здобувачка розкриває його з позиції педагогічних досліджень, через призму суб'єкта діяльності, носія різних його видів (розумової, ручної,) праці та підготовку до них. Здійснений контент-аналіз історичних наукових вчень видатних українських постатей, педагогів, що засвідчують важливість виховного впливу на особливості організованої праці та її запровадження як навчального предмета в народній школі. Вказано також на участь громадської думки щодо необхідності та доцільності оволодіння учнями рукоділлям, вишиванням, садівництвом, городництвом, виноградарством, столярним та слюсарним ремеслом, ткацтвом, що дуже важливо у наших умовах не втратити їх. Сучасна молодь віддаляється від поколінних традицій і несповна намагається реалізовувати у своїй життєдіяльності, вважаючи їх неактуальними. Підтримуємо здобувачку в тому, що такі види праці є довічними і складають фон української нації, яка формує ідентичність особистості українця. Актуалізують проблему наукові напрацювання, ідеї та скерування українських педагогів (А. Макаренко, В. Сухомлинський, В. Шацький), які, за авторкою, особливу роль відводили залученню учнів до трудової діяльності, запевняючи, що праця детермінує майбутню особистість, формує у неї не тільки трудові вміння, навички, а й організовує та мотивує до цілеспрямованості.

Визначені на основі креативно-рефлексивного аналізу наукові джерела, спонукали здобувачку до формулювання авторської позиції дефініції «праця учнів» як систематичної, свідомої, творчої, організовано доцільної та відповідної до логіки виробництва урочної й позаурочної діяльності,

спрямованої на підготовку учнів до виробничо-економічних відносин. Основною метою праці учнів є всебічний розвиток та морально-відповідальне становлення особистості до праці, а її результатом – суспільно значуща продукція.

Визначені дефініції «праця», «трудова діяльність», «трудова діяльність учнів» слугували ключовим підґрунтям для обґрунтування теоретичних, методологічних і практико-орієнтованих концептів підготовки майбутніх учителів до трудового навчання учнів початкової школи у ЗВО.

Особливу увагу у логіці розкриття проблеми підготовки та готовності майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи, здобувачка приділяє результативності опанування студентами цілісної системи знань, сформованості в них трудових умінь і навичок засобами новітніх технологій, з урахуванням освітніх вимог до фахівців нової генерації. – це: здатність до креативності, саморозвитку, самооцінювання, самоставлення, ініціативності в організації трудового навчання учнів та формуванні у них трудових умінь.

Системно методологічні принципи, підходи (особистісно-діяльнісний, системний, контекстний, технологічний), віднайшли обґрунтування в другому розділі *«Методологічні засади підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи»* з урахуванням особливостей та специфіки формування підготовленості майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи.

Важливим аспектом у цьому контексті є зорієнтування ЗВО на формування у майбутніх учителів здатностей до мобільного реагування на інноваційні процеси в технологічній освітній галузі; активне використання сучасних педагогічних та інформаційних технологій на уроках трудового навчання; запровадження нових навчально-методичних комплексів; прогнозування новітніх педагогічних ідей, моделей навчання і виховання; пошуку оптимальних засобів індивідуалізації освітньо-виховного процесу; підготовленість учнів до дослідницької роботи, організації їх першого науково-практичного досвіду як на уроках трудового навчання, так і в позаурочний час; застосування загальнонавчальних технологій трудового навчання в початковій школі. Названі феномени є результатом модернізації дидактико-методичної системи трудового навчання сучасного вчителя початкової школи.

Для теорії і практики вітчизняної підготовки фахівців дошкільної освіти важливим є виклад змісту третього розділу *«Підготовка майбутніх учителів до організації трудового навчання молодших школярів у практиці*

сучасної вищої школи». Підтримуємо думку здобувачки про те, що одним зі шляхів оновлення змісту освіти й узгодження його із сучасними потребами є інтеграція до європейського та світового освітнього простору. Для її реалізації викладачі ЗВО повинні укладати так навчальні програми, щоб врахувати як предметні, базові компетенції, так і сучасні механізми їх запровадження з орієнтуванням на вікові інтереси учнів, потреби часу, ранню профорієнтацію, прогнозування на майбутнє.

Для з'ясування нормативно-програмного забезпечення трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи та підготовки майбутніх учителів до такого виду діяльності здобувачка здійснює емпіричне дослідження. Нею проведено моніторинг навчальних планів, освітніх програм з підготовки фахівців у ЗВО, пілотне дослідження з вчителями початкових класів (у кількості 120 осіб) та учнями (134 осіб) Одеської, Харківської, Сумської областей.

У якості діагностичного інструментарію обрано авторську мініанкету, зміст якої передбачав з'ясування ставлення вчителів-практиків до Концепції НУШ, розуміння значення трудового навчання в початковій школі, ставлення до створення середовища для організації трудового навчання учнів молодшого шкільного віку, форми та засоби навчання, за яких відбувається оволодіння учнями трудовими вміннями. Отримані результати дали можливість здобувачці виділити важливі реперні точки, які мають місце в педагогічній діяльності, через недостатню вмотивованість самих учителів до трудової діяльності, забезпеченість сучасними засоби – мультимедійні дошки, DVD-плеєри, комп'ютери. Поділяємо висновок здобувачки про те, що більшість учителів, у міру відсутності необхідних стимулів, залишаються на усталених формах і методах роботи, обладнанню, що, звісно, знижує інтерес учнів до трудового навчання, а відтак і до праці.

У якості пілотного дослідження щодо моніторингу уявлень учнів про трудове навчання авторка обирає метод інтерв'ю. В якості опитаних обрано учнів 3 і 4 класів. За результатами опитування, констатовано, що переважна більшість (61%) сучасних учнів старшого молодого віку надає переваги радше перегляду телепередач, комп'ютерним іграм, розвагам у різних референтних субкультурних угрупованнях. Наведені дані актуалізують заявлену здобувачкою тему дослідження.

У четвертому розділі *«Експериментальна робота з підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи»* розроблено й апробовано модель та експериментальну методику підготовки майбутніх учителів до організації

трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи, здійснено порівняльний аналіз результатів експериментальної роботи.

Достатньо вмотивовано представлена характеристика рівневої диференціації, яка відповідає визначеним авторкою компонентам та критеріям, показникам, які суголосні з набором психодіагностичних методик (с. 349 -350), корелюють із метою та завданнями дослідження, є валідними і дають можливість об'єктивно виявити стан підготовленості майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи. Зміст, процедура проведення та інтерпретування отриманих результатів у розгорненому вигляді представлені на сторінках дисертації й ілюстрована таблично (таб.4.2 – 4.19).

Наведені вище аргументи лягли в основу розробленої авторкою моделі, яка відображає функціональну взаємодію мети, завдань, принципів, методологічних підходів, змісту, форм, методів, педагогічних умов та етапів підготовки вчителів до трудового навчання молодших школярів, а також компонентів, критеріїв та рівнів підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи

Модель (с. 374- 381 дисертації) має чітку структуру, вирізняється ґрунтовним прописанням кожного із названих етапів, які між собою взаємопов'язані і взаємозалежні, і такі, що спрямовані на вдосконалення у вчителя початкових класів здатностей до розвитку трудових умінь дітей молодшого шкільного віку.

Зміст технологій реалізовано в педагогічних умовах. Визначаємо чіткість і широту програми педагогічних умов, за якої зреалізовано процесуальну складову підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи з опертям не тільки на інноваційні технології, а й форми навчання. З- поміж них: ділові ігрові ігри, вправи, дискусії, прес-конференції, віртуальні екскурсії, розв'язання конфліктних ситуацій; лекції з елементами вирішення педагогічних ситуацій та моделювання. Особлива увага приділялась практико-орієнтованій складовій підготовки майбутніх учителів.

Отже, розроблені здобувачкою формувальні заходи з підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи дали позитивні результати.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.

Новизна і вірогідність загальних висновків дисертації підтверджуються результатами дослідження, здійсненого дисертанткою, і в цілому не

викликають сумніву. Балакірева Вікторія Анатоліївна переконливо обґрунтовує самостійні авторські рішення. Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дослідження і його висновків обумовлені теоретико-методологічними поглядами й застосуванням системи взаємодоповнюючих методів наукового пошуку; опрацюванням спеціальної літератури за темою дисертації, що містить 485 найменувань, із них 17 – іноземною мовою.

Дослідження Балакіревої Вікторії Анатоліївни містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати в сукупності розв'язують важливу науково-прикладну проблему підготовки майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи, яка спрямована на системне формування знань, умінь, навичок.

Значущість результатів дослідження для науки й практики та можливі шляхи їх використання. Отримані здобувачкою результати й висновки дослідження, доцільно використовувати для розроблення концепцій, нормативної бази, розробленні нових освітніх програм зі спеціальності «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти із дисциплін педагогічного циклу, фахових методик, навчально-методичних посібників і рекомендацій; для оновлення змісту лекційних курсів та завдань педагогічної практики, обґрунтування нових методик їх викладання у ЗВО й у системі підвищення кваліфікації учителів початкової школи у вимірі НУШ; елективних курсів «Трудове навчання з практикумом», «Художня праця» (для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти) та їх методичного забезпечення; збагачено зміст навчальних дисциплін («Педагогіка», «Психологія загальна та вікова», «Історія української культури») додатковими темами, що сприяють підготовленості майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів в освітньому процесі початкової школи; започатковано педагогічний гурток «Педагогічна майстерня вчителя початкової школи»; розроблено диспути, дискусії, прес-конференції («Чи потрібні уроки праці в початковій школі?», «Погляд у минуле» тощо), конкурси («Знавці трудового навчання», «Казки Шахерезади»), майстер-класи.

Представлені матеріали стануть у нагоді викладачам та здобувачам вищої освіти педагогічного напрямку, аспірантам, докторантам під час підготовки й реалізації досліджень, працівникам закладів післядипломної освіти.

Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації. Структурна композиція дисертації, її зміст, висновки, ідентичні змісту автореферату.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях. Основні результати дослідження опубліковано у 47 працях автора, із них: 2 монографії (1 – колективна); 1 стаття у журналі, що входить до Web of Science, 15 статей у фахових виданнях України, 8 статей – у наукових періодичних виданнях інших країн (Болгарія, Ізраїль, Канада, Китай, Польща, Румунія); 20 – апробаційного характеру; 1 – навчально-методичний посібник (у співавторстві). Кількість публікацій та їхнє змістове наповнення корелюють із вимогами МОН до рівня наукової кваліфікації здобувача із зазначеної спеціальності.

Наведене вище дає підстави стверджувати про загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

Як будь-яке дослідження, що має характер наукового пошуку, дає простір для окремих зауважень і побажань:

1. Вважаємо, що представлене змістове наповнення першого розділу вміщує емпіричні факти, які переобтяжені для наукового осягнення (п.1.1.2.Праця у життєдіяльності особистості; 1.2.1 Сутність понять «підготовка», «професійно-педагогічна підготовка», «підготовленість». 1.3 Трудове виховання, його сутність і характеристика).

2. Беручи за основу результати пілотного дослідження вчителів початкових класів, доцільно було передбачити питання, які вказали б на можливі ресурси організації трудового навчання в умовах НУШ.

3. Робота набула б більш практико-орієнтованого змісту, якби авторка кількома штрихами окреслила підготовку майбутніх учителів до організації трудового навчання учнів початкової школи в європейських країнах.

4. Дослідження набуло б більшої значущості та виразності, якби авторка вказала на особливості та специфіку підготовленості майбутніх учителів початкових класів до організації трудового навчання на рівні отриманого диплому молодшого бакалавра і бакалавра.

5. Вважаємо, що здобувачі доцільно було здійснити експериментальне дослідження не тільки в межах рівневої диференціації підготовленості до організації трудового навчання, а й дослідити за компонентно-критеріальними показниками контрольної та експериментальної груп. Такі результати склали б більш цілісне уявлення про досліджувану якість майбутніх учителів.

Водночас вказані зауваження мають рекомендаційний характер і не впливають на загальний позитивний висновок щодо рецензованої роботи.

Висновок. Дисертація відповідає пп. 9, 10, 12, 13 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно постанов Кабінету Міністрів України за № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р. та № 607 від 15.07.2000 р.), що дає підстави для присудження **Балакірській Вікторії Анатоліївні** наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології і педагогіки
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова

